

6. Samband mellan konflikter på mikro- och makronivå

För enkelhetens skull har jag gjort indelningen så att till *mikronivån* hänförs interpersonliga och intergrupp nivåerna och till *makronivån* de nationella, internationella och transnationella nivåerna. Den norska pedagogen och fredsforskaren Birgit Brock-Utne (1989, 1997) har, som tidigare nämnts, föreslagit att våld på mikronivån ska definieras som oorganiserat våld, medan våld på makronivån ska hänföras till organiserat våld antingen det är direkt, d.v.s. utförs av en eller flera aktörer, eller indirekt, d.v.s. orsakas av strukturerna i samhället¹. Jag har modifierat min definition av mikro- och makronivåerna genom att till den lägga Brock-Utnes klassificering, vilket betyder att *organiserat* våld mellan grupper hänförs till makronivån. Det är vanligt att mellan mikro- och makronivåerna placera en mesonivå, något som dock inte är nödvändigt för mina syften. Jag tror att budskapet blir tydligare förmedlat utan att ta in en mellannivå.

Exempel på *makronivån* är krig, flyktmigration, miljöförstöring, fattigdom och rasdiskriminering som orsakas av strukturer i samhället. Dessa är organiserade av systemet, ibland också av specifika aktörer. *Mikronivån* hänför sig till den interpersonella och lokala nivån. Många situationer kommer i verkligheten att beröra båda nivåerna. Så är fallet i följande exempel: Ett afrikanskt barn trakasseras, eller mobbas, av sina klasskamrater p.g.a. sin hudfärg. En man misshandlar sin fru som en följd av frustrationer som har att göra med en lång tids arbetslöshet, vilken i sin tur är orsakad av strukturer i samhället. Emellertid, eftersom det är svårt att i det specifika fallet säkert veta orsakerna — såsom i det här fallet orsaken till arbetslösheten — föredrar jag att klassificera dessa två exempel som hörande till mikronivån samtidigt som jag pekar ut sambanden med makronivån. Detta är i överensstämmelse med Brock-Utne som hänför hustrumisshandel till organiserat våld trots att det har kallats ”kriget mot kvinnor” (1989, ss. 42, 47).

Orsaken till att jag intresserar mig för sambanden mellan nivåerna är att jag ser ökade möjligheter att undervisa i konfliktlösning på makronivån (fredsundervisning) om det finns ett allmänt accepterat sådant samband.

¹ Strukturellt våld (= indirekt våld) är en term som introducerats av Galtung (1969). Se vidare s. 81 nedan.

Enligt min mening har vi människor ett ansvar inte bara för vår omedelbara närhet utan också för samhällsutvecklingen i stort. Företeelser på lokal och global nivå är givetvis beroende av varandra.

En individ kommer att göra något (lära sig, handla på ett visst sätt) om hon tror att det betyder något. *Min hypotes* är att goda erfarenheter när det gäller konfliktlösning på mikronivån minskar känslor av maktlöshet rörande problem också på makronivån och kommer att resultera i ökad handlingsberedskap vad gäller överlevnadsproblemen (krig-fred, miljöförstöring, fattigdomsklyftan). Detta gäller åtminstone under vissa omständigheter. Min hypotes är beroende av att det finns samband mellan nivåerna. Det är dessa jag vill undersöka närmare i detta kapitel.

Samband vad avser nivåerna kan ha mer än en betydelse, nämligen (1) *likhet* mellan företeelser på de olika nivåerna samt (2) *påverkan* från en nivå till en annan. Jag ska ta upp båda. Ett påvisat samband mellan nivåerna är enligt min mening av godo för fredsundervisningen vilken betydelse som än avses.

När det finns en *likhet* mellan nivåerna, har man skäl att tro att samma sätt att tänka och handla som har en avsedd effekt på mikronivån kan generaliseras till en annan nivå.

Förhållanden på mikronivån *påverkar* makronivån och vice versa. Olika teorier om makt och auktoritet har kortfattat nämnts ovan (kap. 2, ss. 35-36; kap. 3, s. 38; kap. 5, s. 63). Se också ss. 81-82 om de styrandes makt som intimt förknippad med de styrdas lydighet och samarbete. Det som jag i kap. 7 har kallat ”det framväxande paradigmet” — som i stor utsträckning grundar sig på Human needs theory — ser makt som något som uppkommer i många delar av samhället. Det är ett synsätt som betonar interaktion mellan olika delar. Maktparadigmet (se kap. 7) ser tvärtom makt som något som ett fåtal utövar. Med det senare tänkesättet kommer tecken på påverkan från makronivån till mikronivån inte att vara gynnsamt för min hypotes (om bara de styrande har makt, vad kan då jag göra?), medan ”det framväxande paradigmet” — med dess betoning av interaktion — talar för hypotesen (de styrande har inte ensam makten, därför kommer tecken på påverkan uppifrån och ned också att indikera påverkan från människor på de styrande, d.v.s. nedifrån och upp).

Låt oss se på några olika aspekter av samband mellan nivåerna och fokusera på olikheter och likheter.

Rubin och Levinger: Generaliseringar mellan nivåerna bör göras med försiktighet

Rubin och Levinger (1995) jämför konflikter på internationell nivå med dem på interpersonlig nivå. Titeln på deras uppsats, *Level of Analysis: In Search of Generalizable Knowledge* (i översättning ungefär: ”Analysnivå: På spaning efter generaliserbar kunskap”) antyder en avsikt att söka finna likheter mellan nivåerna för att möjliggöra generalisering från en nivå till en annan. Trots denna rubrik blir författarnas slutsats en varning för sådan generalisering. De betonar komplexiteten, maktasymmetrin och bristen på tilltro i internationella konflikter.

Sålunda framhåller de att det finns *ett större antal parter* i internationella konflikter än i interpersonliga. Dessutom förekommer i de förra alltid representanter som handlar å folks, staters eller andra organisationers vägnar. Detta har som följd bl.a. att avtal kan äventyras om representanter byts ut. Rubin och Levinger noterar att detta kan vara en källa till ökade svårigheter men också till möjligheter. Representanter med olika expertkunskaper kan erhållas. Egendomligt nog nämner de inte en annan möjlig fördel med representantskapet på makronivå, nämligen att ett dödläge kan bringas att upphöra genom att ledarskapet byts ut.

Rubin och Levinger skriver att *det stora antalet problem* vid internationella konflikter betyder ökade svårigheter men att det också ger möjlighet till paketslösningar vilka är en följd av byteshandel där parterna byter något som är mindre värdefullt för den ena parten och mer värdefullt för den andra mot något som är viktigare för den förra och mindre viktigt för den senare. Det ska dock noteras att denna typ av förhandling är möjlig även på lägre nivåer, inklusive den interpersonliga.

En annan väsentlig skillnad mellan konflikter på olika nivåer är att det är enklare att reglera² konflikter på lägre nivåer med hjälp av *en mäktig auktoritet*. På internationell nivå finns Förenta nationerna och Den internationella brottmålsdomstolen, ICC, medan det på nationell nivå finns domstolar, parlament och regeringar.

Rubin och Levinger hävdar också att det finns större möjligheter för effektiv *tredje-partsintervention* i konflikter mellan personer, grupper och organisationer (således på lägre nivåer) än i internationella konflikter. Som exempel på sådan intervention nämner de medling, skiljedom, faktasam-

² Observera att Rubin och Levinger (1995) accepterar *reglering* av konflikter utan att diskutera *lösning* som ett alternativ som skulle vara värdefullt i det långa loppet. Här skiljer de sig från Human needs theory som de inte nämner överhuvudtaget. De differentierar inte heller mellan positioner och underliggande värderingar och behov. Detta, och intrycket från artikeln som helhet, gör att jag finner deras synsätt ligga närmare *maktparadigmet* än ”*det framväxande paradigmet*” (se vidare nästa kapitel).

ling, försoning och övertalning av en äldre starkare och respekterad tredje part.

En huvudskillnad mellan makronivåerna (de internationella och nationella) och de lägre nivåerna är att de förra tenderar att utveckla *mäktiga institutionella strukturer* — sådana som arméer och underrättelseavdelningar — som kan dra nytta av att konflikter och misstroende vidmakthålls. Rubin och Levinger ger följande exempel, vilket f.ö. har publicerats i vanliga dagstidningar: En undersökning av senaten har bekräftat att den amerikanska underrättelsetjänsten under Det kalla kriget i avsikt att rättfärdiga enorma ökningarna av USA:s militärbudget regelbundet har övervärderat Sovjetunionens försvarsförmåga och nedvärderat motsvarande förmåga hos USA. Dessutom drar författarna uppmärksamheten till det faktum att militären och underrättelseavdelningarna motarbetar försök att reducera deras makt sedan behovet av dem har minskat. De menar att det inte finns någon motsvarighet till detta på den interpersonella nivån.

Rubin och Levinger betonar vikten av *maktasymmetri* i internationella konflikter jämfört med fallet på mikronivån. Deras sätt att resonera här indikerar att de tänker i termer av makt *över* och maktbalans i likhet med Morgenthau (se vidare kap. 7, s. 96 ff.). De skriver (i min översättning): ”För att relationer mellan personer ska vara stabila, måste parterna ha någotsånär lika stor makt. Om de inte har det, kommer den mäktigare parten att försöka exploatera den mindre mäktiga motparten. Den senare kommer i sin tur att dra sig ur relationen (även om i vissa relationer detta inte är möjligt omedelbart)” (Rubin & Levinger, 1995, s. 25). Författarna uttrycker som sin uppfattning att i relationer mellan personer och grupper, kommer denna brist på jämlikhet i typiska fall att minska, eftersom barnen växer upp och grupper och organisationer rör sig mot ökad maktsymmetri eller annars kommer den mindre mäktiga parten att dra sig ur.

Diskussion

Ojämn maktfördelning. Rubin och Levinger har otvivelaktigt rätt när de framhåller att resurserna är ojämnt fördelade mellan staterna och att de med mer makt beter sig på sätt som gör att de blir ännu mer mäktiga medan de mindre mäktiga tenderar att fastna i sin mindre gynnsamma position. Klyftan mellan i-länderna och de som brukar kallas u-länder visar detta.

Emellertid undervärderar Rubin och Levinger enligt min uppfattning vikten av maktasymmetri mellan parter på mikronivån (undvikande och det faktum att tiden går är eländiga botemedel för brutna relationer) och övervärderar betydelsen av jämn fördelning av makt för att undvika konflikter på makronivån. Orsaken är att deras tänkande hör hemma i maktparadigmet (där makt ses som makt *över* och maktbalans snarare än makt *till* eller makt *med* för att tillfredsställa alla behov). Jag tror att ojämn fördelning av makt kan ge upphov till destruktiva konflikter på *alla* nivåer, men att detta inte

nödvändigtvis blir följden eftersom maktasymmetri inte behöver leda till förtryck. *Legitimering av maktbefogenheterna* lika väl som graden av den ena partens *beroende* av den andra är andra faktorer av betydelse.

Förtroende. Rubin och Levinger diskuterar också förtroende för samt information om motparten. De hävdar att internationella konflikter är mer känsliga för selektiv perception och andra former av kognitiva förvrängningar än konflikter mellan personer, grupper och organisationer. Det är i allmänhet svårare att precisera den andra partens preferenser, intentioner och förväntningar, anser de och skriver vidare: Med tanke på att informationen om den andra parten inte är tillförlitlig, samt övriga tidigare angivna hinder, är bristen på tilltro och empati vid internationella konflikter större än vid konflikter mellan personer. Situationen vid konflikter mellan grupper och organisationer ligger på den här förtroendeskalan någonstans emellan.

Helt riktigt skriver de att förtroende och tillit utvecklas ur en låg rad av ömsesidigt positiva erfarenheter. Vad de inte tycks ta med i beräkningen är att sådana positiva erfarenheter ger upphov till förväntningar, och när dessa inte infrias kan besvikelser och bitterhet inträda och ersätta kärlek med hat *också i relationer mellan personer*.

Det är sant att tilliten är låg i destruktivt utvecklade konflikter och lika så att information undanhålls motparten. Även förvrängningar och lögn förekommer. Parterna talar om svek. I internationella sammanhang finns de speciella formerna förräderi och spioneri. Jag tar avstånd från författarnas ståndpunkt att förtroendet är lägre mellan parterna i internationella konflikter än i konflikter på alla andra nivåer — förutsatt att man inte anser att *antalet* involverade grupper och organisationer är en omständighet som *i sig själv* rättfärdigar Rubin och Levingers ställningstagande. Det är då en fråga om kvantiteten mer än kvaliteten. Mitt intryck är dock att de talar om kvalitativa skillnader.

Min åsikt är att tilltron kan vara extremt låg i personliga konflikter, och att besvikelser och hat kan göra en lösning näst intill omöjlig. Information undanhålls den andra sidan i alla slags destruktiva konflikter. Ofta är motiven omedvetna. Försvarsmekanismer, som t.ex. projektion, kan göra att lösningar likaväl som regleringar av konflikten kan förhindras effektivt och livslångt.

Rubins och Levingers sätt att resonera tycks mig tyda på brist på förståelse för konflikter på mikronivån. De bortser praktiskt taget helt från det som är gemensamt för konflikter på alla nivåer trots att deras artikels titel indikerar motsatsen, sökandet efter möjligheter att göra generaliseringar från den ena till den andra nivån. Som nämnts blev resultatet av deras sökande en varning.

De visar dock på många viktiga skillnader mellan konflikter på olika nivåer. Ett exempel är att internationella — och etniska — konflikter kan

uppvisa *en mycket lång historia* av misstroende och negativa handlingar vilka lett till mycket lidande. En så lång historia är inte vanlig i konflikter mellan personer. Inte heller idén om *Det utvalda folket* — tydande på extrem nationalism — är relevant på mikronivån, även om egenrättfärdighet och intolerans är vanligt förekommande även där. Gruppträck kan vara mycket starkt på alla nivåer, men *förtryckande diktaturer* är mycket mer skrämmande för människor än negativt ledarskap på lägre nivåer kan bli. Här har vi ett exempel på *graden och komplexiteten* som Rubin och Levinger betonar försvårar konflikter på makronivån. Det kan naturligtvis aldrig vederläggas. För individen eller gruppen kan emellertid konflikter även på de lägre nivåerna vara oerhört djupa och svåra och hota psykisk och fysisk hälsa, ja även själva livet. Att lösa sådana konflikter kan vara mycket svårt, och som vi vet förblir de ofta olösta. Bakom dessa ligger dessutom ofta intrapsykiska konflikter kanske orsakade av tidiga skador, något som ligger utanför ramen för denna bok.

Mikro- och makronivåerna länkas samman

Turpin och Kurtz (1997) intar en position som är rakt motsatt Rubins och Levingers. Deras antologi *The Web of Violence. From Interpersonal to Global* (i översättning: ”En väv av våld: Från det interpersonliga till det globala”) innehåller bidrag från många olika fält. I sin introduktion ser de på skilda discipliners syn på våld och finner att på det hela taget har sambanden mellan mikro- och makronivåerna inte uppmärksammas. De beklagar tendensen hos de akademiska disciplinerna att låta sig begränsas av sina respektive ämnens ramar och efterlyser interdisciplinära arbeten.

De ser fyra fält inom vilka gjorts signifikanta framsteg vad det gäller sammanlänkningen av mikro- och makronivåerna vid studier av våld. Dessa är: kritisk kriminologi (som uppmärksammar våldsbrotts samband med makrostrukturer och kultur), genderstudier, freds- och konfliktstudier och hälsovård (public health). Författarna ger i en referenslista en översikt över utförda arbeten där pedagogik dock inte nämns.

De föreställer sig våld som *en väv*: ”Orsakerna till våld, från interpersonlig till global nivå, är besläktade liksom *följderna*. *Hur man ser på och talar om våld* på olika nivåer är också likartat. Likaså har *lösningarna* mycket gemensamt.” (Turpin & Kurtz, 1997, s. 12, min översättning och kursivering.)

Strukturellt våld

Galtung (1990a) föreslår följande definition av våld: ”Jag ser våld som en kränkning av mänskliga behov och generellt av *livet*, en kränkning som går att undvika och som sänker nivån av behovstillfredsställelse så att den blir lägre än potentiellt möjligt. Hot om våld är också våld” (s. 292, min översättning). Man ser tydligt släktskapen med Human needs theory när han talar om behov som inte tillfredsställs. Detta är våld. Således inkluderas fysisk, psykisk och social skada i definitionen.

Galtungs (1969) välkända begrepp, *strukturellt våld*, har visat sig användbart för att dra uppmärksamheten till situationer i vilka människor förtrycks av strukturer snarare än av specifika aktörer. Han skriver i sin ursprungliga uppsats om detta: ”Våldet är inbyggt i strukturerna och visar sig som ojämnt fördelad makt och, som en följd därav, ojämlika livsvillkor” (s. 171 i min övers.). Vid det ”direkta” eller ”personliga” våldet finns det en aktör (ensam eller i kollektiv) som utför våldshandlingar. Detta skiljer sig från det *strukturella* eller ”indirekta” våldet där det inte finns någon sådan aktör. *Social rättvisa* innebär avsaknad av strukturellt våld. För fred, inte bara icke-krig, krävs rättvisa.

Legitimering av våld

Galtung (1990a) definierar *kulturellt våld* som: ”de aspekter på kultur, den symboliska sfären av vår existens — exemplifierade av religion och ideologi, språk och konst, empirisk lika väl som formell vetenskap (logik, matematik) — som kan utnyttjas för att *rättfärdiga* eller *legitimera* direkt eller *strukturellt våld*” (s. 291, min översättning och kursivering).

Begreppet ”legitimera” står för samhällets acceptans. Här har vi en länk mellan mikro- och makronivån: Det som genomförs på makronivån måste accepteras på mikronivån åtminstone till en viss grad. Sites (1973) betonar ömsesidigheten i social interaktion. Han framhåller att det inte finns någon absolut maktlöshet. De som har stor makt är begränsade av de regler som de satt upp för att påtvinga andra sin auktoritet. De måste handla på bestämda sätt för att upprätthålla sin position och basen för sin legitimitet.

Sharp (1973, 1990) tänker på ett liknande sätt när han diskuterar ursprunget till politisk makt. Han påpekar att en styrandes makt är *intimt* beroende av de styrdas lydnad och samarbete. Folket kan se på den styrande som illegitim. Hans makt kommer att upplösas allteftersom människor drar tillbaka sitt stöd. Som nämnts utgör denna tanke basen för handlande enligt ickevåldsprincipen. Gandhi skriver om ”den omätliga kraften hos *ahimsa*” (ickevåld): ”Och det är fel att säga att en människa som har *ahimsa* som sitt

vapen är obeväpnad i betydelsen att hon är svag” (Gandhi i Iyer, 1986, vol. II, s. 231, min övers.).

Rapoport (1982) framhåller att den politiska verkligheten innefattar vad människor tror om den. Människan kan se krig som ett normalt skede i relationer mellan stater, och då handlar hon i enlighet med det. Å andra sidan kan människan tänka att fred är möjlig. UNESCO:s stadga förkunnar att eftersom krig börjar i människornas sinnen är det i människornas sinnen som fredens försvar byggs (t. ex. i Adams, 1997, s. 26).

Philip Smith (1997) skriver att berättelser ger den moraliska ramen enligt vilken människor tolkar det sociala livet. Han ger exempel som belyser massmedias roll härvidlag. Massmedia sprider berättelser och kan legitimeras — eller illegitimeras — våld. Det perspektiv vi får genom massmedia kan var mycket ensidigt och lägga skulden på en eller annan s.k. fiende.

Robert Elias (1997) beskriver en ”våldskultur” som enligt honom har blivit en livsstil i USA. Jag känner igen mycket av vad han skriver som delar av även svensk kultur. Den överväldigande mängden våld i nyheterna och underhållningsvåldet i datorspel, i TV och på video och film lär barnen att våld är accepterat som ett sätt att lösa problem. Man ska bara se till att man är ”på den goda sidan”. Och vem anser sig inte vara det?

Elias visar klart att *sättet att tänka gäller för alla nivåer, d.v.s. det finns inga barriärer mellan nivån hemma och globalt*. Vi kräver sammanhang och konsekvens i vårt sätt att tänka och se på världen (jfr. Festingers teori om kognitiv dissonans, s. 52, fotnot 2). Elias nämner några antaganden bakom USA:s användning av våld hemma och utomlands: (1) våld anses som naturligt och oundvikligt, (2) USA och de som styr landet är berättigade att kontrollera andra, (3) våld är tillåtet därför att det hjälper till att uppnå goda syften, (4) USA handlar moraliskt även när det är aggressivt, (5) våld är effektivt, (6) lidande är förutbestämt, inte skapat (s. 130, min övers.). (Rörande television och våld se också t.ex. Liebert & Sprafkin, 1988).

Brock-Utne klassifikation

Brock-Utne (1989, 1997) relaterar mikro- och makronivåerna till begreppen positiv och negativ fred. *Positiv fred* står för närvaro av social rättvisa och avsaknad av indirekt våld medan *negativ fred* hänför sig till avsaknad av fysiskt och direkt våld utfört av en eller flera aktörer på mikronivån lika väl som på makronivån. Brock-Utne kallar, som nämnts, våld på mikronivån för *oorganiserat våld*, och våld på makronivån för *organiserat*. Indirekt våld orsakar sämre livskvalitet eller ett förkortat liv. Det kan hänföra

sig till den oorganiserade, individuella nivån eller till den organiserade, kollektiva nivån. Tabellen 6:1 får härigenom sex celler:

Tabell 6:1 Direkt och indirekt våld på mikro- och makronivån (modifiering av Brock-Utne's tabell över negativ och positiv fred — avsaknaden av direkt resp. indirekt våld, 1989, s. 47; 1997, s. 154).

	Personligt, fysiskt våld. <i>Direkt våld.</i>	<i>Indirekt våld</i>	
		Förkortat liv	Försämrad livskvalitet
Oorganiserat (mikronivå)	t.ex. hustrumiss-handel, barnmiss-handel, våldtäkt, gatuvåld	ojämlikhet i mikrostrukturer, t.ex. inom hemmen, vilket leder till ojämlika möjligheter i livet	förtryck i mikrostrukturer vilket leder till mindre frihet att välja
Organiserat (makronivån)	krig	ekonomiska strukturer i ett land eller mellan länder så att ett antal människors möjligheter i livet minskas. Påverkan av miljöförstöring, radioaktiv strålning etc.	förbud som inskränker det fria talet och rätten att organisera sig i ett land, etc.

De sex cellerna är logiskt oberoende av varandra, men i verkligheten finns det samband. Oorganiserat direkt våld på (alltså på mikronivån) är länkat till organiserat våld (på makronivån). Ett exempel är att kvinnor blir mer utsatta för misshandel under perioder av hög arbetslöshet (Brock-Utne, 1997, s. 153).

Brock-Utne, som har studerat slutdokumenten från FN:s kvinnokonferenser i Mexico år 1975, Köpenhamn, 1980, och i Nairobi, 1985, slår fast att fredsbegreppet gradvis har förändrats att innefatta våld mot kvinnor. Det sista dokumentet, från Nairobi, uttrycker ett samband mellan mikro- och makronivåerna och gör gällande att det inte finns någon fred så länge kvinnor blir slagna och lemlästade.

Man kan också konstatera att UNESCO i sitt program för utveckling av en fredskultur förbinder mikro- och makronivåerna på samma sätt (Adams, 1997; Jfr. också ovan ss. 16-17).

Upptrappning av konflikter

Upptrappning av konflikt följer ett särskilt mönster, vars kärna kan tillämpas på alla nivåer av konflikt från det interpersonliga till det globala. Kän-

lor av vrede, sorg och förtvivlan påverkar vårt beteende. De förser oss med energi att trappa upp konflikten. Det finns också andra betydelsefulla känslor, såsom besvikelse, hat och önskan att hämnas. Det kan likaså vara en önskan att dominera och ha makt, eller, något som är vanligare, att ha rätt eller att vara bättre. Bakom detta ligger vår strävan att försvara oss själva (eller vår grupp) och tillfredsställa våra grundläggande behov såsom att upprätthålla (eller återupprätta) vår känsla av eget värde eller försäkra oss om en trygg framtid för oss själva, vår familj och vår identitetsgrupp. Dessa känslor finns inom individer men också inom grupper. De kan ökas genom interaktion inom grupper och mellan dem (se ovan kap. 4 och nedan kap. 8).

Låt oss se på mönstret vid upptrappning av konflikt. Det är lätt att känna igen sig på det lokala planet men också när det gäller de nationella och internationella nivåerna.

Det föreligger ett problem mellan två parter. Det första steget på konflikttrappan tas när det konflikten gäller kompliceras genom att en person eller en grupp anklagas och angrips. Låt oss kalla det *personifiering* i brist på bättre. Det leder till försvarsattityder som ytterligare ger bränsle till brasan. Den andra parten misstänkliggörs vad gäller motiv och karaktär. Negativa förväntningar blir följden. Uppfattningen av verkligheten förvrängs och negativa attityder bekräftas. Konfliktämnen, attityder och beteenden påverkar varandra, något som leder till ömsesidig förstärkning varför konflikten trappas upp. Intensiteten i de negativa känslorna ökar. (Se Coopers och Fazios spiral av förväntningar och beteenden ss. 53-55 ovan liksom också Galtungs konflikttriangel s. 51-53.)

Konflikten expanderar, sprids till allt fler individer och grupper. Också konfliktämnena blir fler och mer komplicerade. (Kap. 4, ss. 55-56.)

Kommunikationen mellan parterna stängs. Varje part kommunicerar med sin sida och försöker få stöd bland gamla vänner och från nya grupper men stänger kontakten med den andra sidan. Allianser står mot varandra. Båda sidor lyssnar allt mindre till argumenteringar och förklaringar från motparten. Empatin försvinner. Syndabockar utses och förföljs.

Polarisering. Fysisk segregering. Fiendebilden utvecklas alltmer (t.ex. Wahlström, 1989). Vår sida står för allt som är gott och den andra för det som är ont. Parterna kan försöka stänga kontakten helt och hållet. Det kan vara svårt under vissa omständigheter, såsom inom familjer, på arbetsplatsen och i den globala samlevnaden. Konflikten kan leda till att det blir skilsmässa eller att någon säger upp arbetet eller blir uppsagd eller omplacerad. Diplomatiska kontakter kan brytas, handelsblockader införas etc. Hämnkänslor kan få mycket stort utrymme. Nu är det svårt att arbeta för fred och förståelse. Att uttrycka den andra sidans perspektiv innebär att man handlar illojalt. På makronivån kan kontakt över gränserna betraktas som förräderi och beläggas med dödsstraff.

Öppen fientlighet, attacker och motattacker kan inträffa på vilket stadium av upptrappning som helst. Graden av fientlighet trappas upp. Resultatet blir allt större psykiskt och/eller fysiskt våld. På mikronivån får vi t.ex. mobbning bland både vuxna och barn och på makronivån krig.

Ökning av intensiteten kan ske inom vardera av dessa trappsteg. Så, t.ex. kan personifiering med anklagelser leda till att syndabocker utses och fiendebilder utvecklas och förstärks. Allianser kan bildas och konfliktämnen utökas och kompliceras när den fysiska segregeringen mellan grupperna redan skett.

Åtgärder kan vidtas för att hindra upptrappningen. Låt oss nu se på dessa.

Nedtrappning av konflikter

Det finns en likhet mellan de åtgärder som vidtas för att lösa konflikter på alla nivåer. Här avses långsiktig konfliktlösning, inte enbart reglering. Det handlar om ingripanden för att hindra destruktiv utveckling. Som vi ska se kan på många vis samma slags tänkande användas när det gäller konflikter på alla nivåer. Vårt handlande beror på hur vi tänker och på våra attityder.

En startpunkt är att tänka på *orsakerna* till konflikter. Den här studien har i stor utsträckning byggt på Human needs theory som tillämpar samma slags tänkande på destruktiva konflikter antingen de förekommer på makro- eller mikronivå: Om grundläggande mänskliga behov frustreras, kommer människor att sträva efter att tillfredsställa dem. När andra medel är fruktlösa, tillfredsställs enligt Burton (1979) behoven genom avvikande eller patologiskt beteende. I sådana fall kan avskräckning och hot mycket väl visa sig vara utan effekt, eller rättare sagt leda till en ännu mer destruktiv utveckling.

Det är värt att påpeka att en av de grundläggande tankarna i Human needs theory är att parterna har möjlighet att finna lösningar som ser till allas behov snarare än att lägga fram och försöka få sina egna förslag (det vi kallat positioner eller ståndpunkter) accepterade. Till skillnad från materiella resurser — som ska tillfredsställa materiella behov — kan värden som trygghet, självkänsla/identitet/värdighet och mening fås att öka. Här finns ingen absolut brist, ingen begränsad kaka att dela på. Detta faktum ger möjligheter till s.k. vinna-vinna-lösningar (se ovan s. 62, fotnot 3).

Human needs theorys användbarhet när det gäller att handskas med konflikter på makronivå har demonstrerats i workshops för problemlösning. Kelman (1990) har givit exemplet Israel-Palestina konflikten.

I sitt arbete med hemlösa amerikaner i en storstad och med fattiga bönder och indianer på landsbygden i Mexico har Rader (1990) upplevt att grundläggande mänskliga behov hänger samman och inte kan skiljas åt.

Hennes artikel demonstrerar också klart att mikro- och makronivåerna är sammanlänkade. Fattigdom, som orsakar stort lidande på den individuella nivån, är ofta resultatet av strukturellt våld på den globala nivån. Behov av identitet upplevs på såväl den personliga som på grupp- och nationsnivåerna³. Där förtryck råder och villkoren är sådana att materiella resurser saknas, undergrävs och skadas värdighet och självbestämmande. (Jfr. s. 47 ovan.)

Inom den förklaringsram som Human needs theory ger finner Rubenstein (1990) att orsaker till krig men också till upplopp, polisvåld, terrorism och etniskt våld ligger i att individens och gruppens identitet hotas och skadas.

Gandhi framhåller likaså sambanden mellan nivåerna. Följande citat hänför sig till en situation där han svarar en person som ifrågasätter hans arbete som av denne ses som alltför lokalt begränsat. Gandhi borde i stället arbeta för ”den högre missionen att ena världen”. Han svarar:

”Om vi bara kunde tjäna våra omedelbara grannar genom att sluta leva på dem, skulle cirklarna av enhet som sålunda bildas på rätt sätt stadigt växa i omkrets tills de till slut omfattar hela världen. Det är inte förunnat någon människa att försöka att uppnå mer än så. *Yatha pinde, tatha brahmande* (som med kroppen så med universum) är lika sant idag som för årtal sedan då det först yttrades av en okänd *rishi*” (Gandhi, 1920, i Iyer, 1986, vol. I, s. 45, min övers.).

Gandhi var djupt religiös på så sätt att han levde i enlighet med sin religion. Religion och etik förbinder lokal med global nivå lika väl som det visar på samband mellan det världsliga och det transcendentala. Detta visas alldeles särskilt tydligt i Gandhis tänkande och liv. Han avvisade uppdelningen av livet i fack. En av hans grundtankar handlade om *livets enhet*. Om allt liv är ett, som han sa (i Iyer, 1986, vol. II, s. 90), betyder det att vi ska vårda allt liv, på alla nivåer, alltid.

Låt oss nu begrunda några av de sätt att tänka och handla som jag tidigare har påvisat för att trappa ned konflikter och i bästa fall lösa dem så att allas behov blir tillfredsställda. När vi gör det, kan vi fundera över om dessa metoder och tänkesätt är tillämpbara för konflikter på de olika nivåerna: mellan personer, grupper och nationer. Jag hävdar att de är det.

Analysera problemet. Ifrågasätt antaganden. När man löser problem krävs det ofta att man ändrar sitt sätt att föreställa sig problemet, säger Burton (1990). Vi har fler förutfattade meningar än vi vanligen tänker på. Ta den andra sidans perspektiv lika väl som ditt eget och använd din empati (Cornelius & Faire, 1989; Fisher, Ury & Patton, 1992; Rosenberg, 1999).

³ Angående samband mellan individuell identitet och gruppidentitet se kap. 8, s. 114.

Problemet måste lösas utifrån alla parterers perspektiv (Burton, 1990), något som kan förändras under loppet av förhandlingarna men också vart efter tiden går. Det handlar om en process som kan vara utdragen.

Skilj mellan personen och problemet (Fisher, Ury & Patton, 1992, ovan s. 66). Angrip inte personen. ”Person” kan här betyda individer, grupper eller nationer. Gandhi talade om att skilja mellan gärningen och den som gör det onda. Personen (”the evil-doer”) är vår bror eller syster. Det är *gärningen* vi kan fördöma. När vi skiljer mellan personen och handlingen, försvinner känslor av hämnd. Upptrappningen kan stoppas. Kommunikationen kan upprätthållas. När isolering, avståndstagande och polarisering inte tillåts som metoder för att handskas med konflikter, kan upptrappning förhindras och nedtrappning ta vid.

Fokusera på behov och värderingar, inte på positioner. Se bakom och bortom det parterna säger att de vill ha och försök ta reda på vad de verkligen behöver eller är rädda för (Human needs theory, Fisher, Ury & Patton, 1992). Förhindra inte dessa behovs tillfredsställelse (kap. 2-3). När man tänker på detta sätt, finner man att ”rädda ansiktet”, ja, även prestige, är legitimt och måste tas med i beräkningen. Det är hur parterna ser på saken som är helt avgörande.

Blanda inte samman medel (taktik) med mål, och behåll målen i sikte (Burton, 1990). Detta hänger samman med den föregående punkten; att söka efter djupare behov. Man kan förledas att tro att Burton har motsatt uppfattning mot Gandhi när denne säger att ”vägen är målet”. Med det menas att vägen, d.v.s. medlen, ska synliggöra målet, inte stå i motsats till det. Det ska finnas en överensstämmelse.

Jag vet inte hur Burton tänker härvidlag, men jag tror jag kan finna en syntes mellan yttrandena: Gandhi talar om ickevåld, *ahimsa*. Idealet är att vi inte skadar andra, att vi ser enheten i livet. Utnyttjar vi våld för att uppnå våra mål, kommer det att slå tillbaka. Revolutioner som använder våld är goda exempel. Burton, däremot har en lägre ambition. Han föreställer sig här inte ickevåldshandlingar utan all dagliga politiska aktiviteter där man lätt förskjuter medlen till att bli mål genom att man vidgar innebörden i taktiken, t.ex. ockupation av ett område för att uppnå säkerhet (tror man). Sedan handlar det om att behålla området för att inte omvärlden ska se en som ”svag” i det förhärskande maktbalansspelet. Gandhis perspektiv är inte detta spel (se det framväxande paradigmet, kap. 7) utan en vision av en bättre värld där samarbete för gemensamma mål gäller. Syntesen omfattar både att leva i dagens värld, där ännu mycket av maktpolitik förkommer, och samtidigt verka i enlighet med en vision. I stället för att låta ändamålet helga medlen ska vi leva i överensstämmelse med målen. Så tolkar jag Gandhi. Ett sätt är att handla så att man skulle kunna upphöja sitt beteende till allmän lag enligt innebörden i Kants kategoriska imperativ. Det betyder att

vi inte ska göra undantag för oss själva, något som är nog så svårt men ett rättesnöre att hålla sig till.

Använd god kommunikativ förmåga. Ury (1996) råder oss att stå emot vår ”naturliga reaktion” att anfälla, ge efter eller dra oss undan och rekommenderar oss att ”gå ut på balkongen” för att återfå vår balans innan vi beslutar hur vi ska handla (ovan s. 67). Ett exempel på ett bra sätt att kommunicera (ett ”verktyg” om man så vill) är: aktivt lyssnande som innebär att talaren bekräftas och att man tar hennes/hans perspektiv. Ett annat är jagbudskap och ”giraffspråk” (Cornelius & Faire, 1989; Rosenberg, 1999; se ss. 69-72). Undvik negativa du-budskap och ”fallgropar i kommunikationen”.

Utveckla en rad möjligheter innan du fattar beslut om vad du ska göra (Fisher, Ury & Patton, 1992). Undvik att se på konflikten som en tävling där du försöker vinna så mycket som möjligt. Det är i stället fråga om ett gemensamt problem som behöver lösas på ett sådant sätt att djupt kända behov och intressen på båda sidor blir tillgodosedda. Det handlar om samarbete, inte tävling mellan motståndare. Det behövs ett sådant förhållningssätt för att nå långsiktiga lösningar. Det är i samarbete parterna hittar lösningsförslagen som de sedan väljer mellan. För detta krävs en analys av problemet/konflikten.

Insistera på att lösningen ska baseras på en objektiv standard (Fisher, Ury & Patton, 1992). Objektiva kriterier ska gälla för båda sidorna. Sätt dig in i den andras situation och fråga dig: Är det rättvist? Om du hade varit den andra parten, hade du varit överens om att det är en god lösning? Målet är ett ömsesidigt godtagbart resultat. Ury (1996, ss. 67-68 ovan) uppmanar oss att ”bygga en gyllene bro” åt den andra sidan.

De ovan nämnda författarna anser att deras rekommendationer är ti lämpbara på global nivå lika väl som på lokal nivå.

Kommentar

Kanske de flesta människor betraktar det här beskrivna förhållningssättet som adekvat när vi handskas med interpersonella konflikter, och kanske t.o.m. konflikter mellan grupper, men inte ser det som realistiskt när det gäller internationella konflikter. Jag tror emellertid att då vi stöter på konflikter och ska förhålla oss till ”den andra sidan” behövs det här synsättet för att undvika upptrappning. Vårt sätt att tänka tar vi med oss från en nivå till en annan, från det personliga till det politiska. Känslor och tänkande är nära förbundna med varandra. Med vårt tänkande påverkar vi känslorna, samtidigt som naturligtvis våra känslor i sin tur påverkar hur vi tänker.

Inte bara förhandlare och ledare kommer att dra fördel av det här sättet att tänka utan också de grupper av människor som måste acceptera resultatet av förhandlingar och *efteråt leva tillsammans med varandra*. Som Burton påpekar (1990) är lösningen inte slutprodukten. Den etablerar nya rela-

tioner som för med sig sina egna nya problem. Detta är vad Galtung (1996) avser när han föredrar att tala om transformering av konflikterna hellre än lösning av dem.

En långsiktig lösning är mer trolig om människor ser på konflikten som ett gemensamt problem snarare än en tävling där de ska vinna så mycket som möjligt. Även om deras behov inte kan bli fullt tillfredsställda kommer människor att vara mer nöjda när *processen* har varit sådan att de känner att de själva har deltagit i sökandet efter lösningar och att de har blivit hörda och bemötta med respekt. Det gäller alla nivåer, antingen konflikten är mellan människor, grupper eller nationer.

Det är oerhört viktigt att människor tränas att stå upp för sina värderingar och inte låter sig missledas av propaganda, gruppträck och ”grupp-tänkande” (se Janis, ovan ss. 56-57). Vi måste se till att dåliga ledare inte kommer till makten. Det gäller alla nivåer. (Se vidare kap. 8, s. 120 ff. om konformitet och lydnad.)

Det är en fråga om att ta ansvar för våra handlingar, något som är högst relevant på alla nivåer. Att stärka individerna och visa på vägar är en stor uppgift för skolan. Hindrar man de antisociala ledarna att få makt (lokalt och globalt) kan de inte göra så stor skada. Ju tidigare de stoppas desto lättare är det. På samma sätt är det lättare att få en konflikt att utvecklas i konstruktiv riktning om man ingriper tidigt innan den hunnit trappas upp.

Sammanfattning och diskussion

Detta kapitel har diskuterat sambanden mellan lokal och global nivå från två olika perspektiv. Rubin och Levinger har betonat skillnaderna mellan den internationella nivån och den interpersonella, medan Turpin, Kurtz och andra har betonat likheterna med tanke på orsaker till konflikter, konsekvenser och lösningar. Det senare perspektivet står i överensstämmelse med Human needs theory och det paradigm som jag har kallat ”det framväxande” (se vidare nästa kapitel).

Det finns några väsentliga skillnader mellan internationella konflikter och konflikter på lägre nivåer: (1) De förra involverar ett större antal människor och konfliktämnen och är därför mer komplexa; (2) konflikthistorien är ofta längre på makronivån än för individer och grupper; (3) de juridiska möjligheterna till konfliktlösning på internationell nivå är mycket mindre än på lägre nivåer; (4) på nationell och internationell nivå finns problemet med det s.k. byråkratisk-militära-industriella komplexet som hänför sig till nationella (och transnationella) militära organisationer och byråkratier som är lierade med ekonomiska intressen.

Därtill vill jag addera ett par punkter: (5) Negativa ledare är mer vanliga i konflikter på makronivån jämfört med mikronivån. Lydnaden för sådana ledare är ett enormt problem eftersom rädslan är större och delad av flera på makronivån; (6) girighet är en mer vanlig orsak till konflikt på makronivån än interpersonellt. Girigheten har gett, och ger, upphov till asymmetriska konflikter (asymmetriska vad gäller makt). Utmärkande för dessa är att stora grupper förtrycks. Miljöförstöring hänger samman med girighet, ojämlikhet och förtryck. Kortsiktiga intressen hotar allt liv på jorden, individer, grupper och strukturer.

Trots dessa skillnader mellan nivåerna har jag här intagit ståndpunkten att konflikter på mikro- och makronivåerna på många sätt är nära förbundna med varandra, dels p.g.a. likheter dem emellan, dels p.g.a. att förhållanden på de olika nivåerna påverkar varandra vilket kan visas inom många olika fält. P.g.a. utrymmesbrist och för att fokusera på konflikthantering har jag knappast alls diskuterat påverkan mellan olika nivåer. Det har under 1900-talet blivit alltmer uppenbart hur oerhört beroende vi människor är av varandra även globalt. Miljöproblemen, som nämndes ovan, är ett utmärkt exempel. Här finns uppenbara samband mellan globala och lokala nivåer.

Orsakerna till våld på olika nivåer är ofta likartade. Vi finner ojämlikhet, förtryck och orättvisor lokalt likaväl som globalt. Grundläggande mänskliga behov hotas och tillfredsställs inte. Följden kan bli en våldsspiral. Upptrappning och nedtrappning av konflikter på olika nivåer har mycket gemensamt.

Vårt sätt att tänka har genomslag på alla nivåer. Vi söker få sammanhang och enhetlighet i vårt tänkande (jfr. s. 52, fotnot 2): om vi tror på våldsamma lösningar, tenderar vi att göra det på alla nivåer; om vi, tvärtom, förespråkar ickevåldslösningar och försöker komma underfund med orsaker, tenderar vi att göra det på alla nivåer. Söker vi sätta oss in i andras perspektiv i personliga konflikter, tror jag att vi lättare gör det också när det handlar om politiska ställningstaganden.

Våra behov, vår rädsla och vår oro är betydelsefulla i processen, och det är också det kulturella klimatet i vilket vi lever. Människor och grupper är ansvariga för de sociala normer som utvecklas. Vårt sätt att tänka har avgörande betydelse för organisationer, byråkratier, ja, all verksamhet. System kan förändras. Det huvudsakliga hindret är troligen vår kollektiva känsla av maktlöshet. Det är föga tvivel om att strukturer och normer i samhället är av stor betydelse för individens liv. Desto viktigare är det att vi inte låter samhället utvecklas som en följd av blinda krafter bortom vår kontroll.